

Filip Zajíček & Kirill Ščebykin

Jsme jako oni

Rozhovor s

Martinem M. Šimečkou

o liberálech, pokrytcích a fašistech

**Pa
se
Ka**

Jsme

jako

oni

Jsme jako oni

Kirill Ščeblykin, Filip Zajíček

Rozhovor s Martinem M. Šimečkou
o liberálech, pokrytcích a fašistech

Praha 2019

Copyright © Kirill Ščeblykin, Filip Zajíček,
Martin M. Šimečka, Saša Uhlová, 2019
Photographs © Milan Jaroš, 2019
ISBN 978-80-7432-959-3 (tištěná kniha)
ISBN 978-80-7432-368-3 (Epub)
ISBN 978-80-7432-370-6 (Mobi)
ISBN 978-80-7432-369-0 (PDF)

Blance a Karolíně

Rozhovory vznikaly v Bratislavě od prosince 2017 do ledna 2019, a jelikož se mezitím na Slovensku mnohé změnilo a v Čechách leccos vyjasnilo, jsou stránky této knihy rovněž záznamem neplánované dynamiky času.

Obsah

Předmluva (Saša Uhlová).....	15
Úvod	19
Nenávist	23
Uctívaná krajina (Martin M. Šimečka)	54
Vydobýt si svůj prostor	61
Svět a budoucnost	80
Rozdělení	85
Mezi vojáky	115
Autority	132
Čekání na revoluci	137
Partnerství	154
Intelektuálové nepřevzali zodpovědnost, tak musel někdo jiný (Martin M. Šimečka)	161
Nová svoboda – nová víra.....	175
Generace.....	199
Po konci dějin.....	205
Poděkování	237

Předmluva

„Nenávist je intelektuálně potupná,“ říká Martin Milan Šimečka v první odpovědi této knihy rozhovorů a od samého počátku je tak zřejmé, že se v ní čtenář spolu s autory a zpovídaným dostane za obzor dnešní diskuse. Šimečka to, co říká, myslí vážně. A to je osvěžující, protože nenávist a její bratr strach zaslepují myšlení a současnou veřejnou diskusi i tam, kde si to mnohdy nepřipouštějí. Ani liberální část společnosti vůči ní není imunní a na Šimečkovi je sympatické, že ji vidí a dovede analyzovat i zde, na straně, kde stojí on sám.

Pohled do devadesátých let, jemuž je věnována první část, asi mnohé české čtenáře překvapí. Do sebe zahledění Češi totiž tehdy jen málo sledovali dění na Slovensku, a často mu ani nerozuměli. Šimečka popisuje tehdejší atmosféru a bez agrese dokáže uchopit českou nadřazenost tak, že se snad i český čtenář dokáže na minulost podívat jinými očima a uvidět to, co tehdy vidět nechtěl. Když se pak v dalších částech rozhovoru střídají reflexe současnosti s návraty do předrevoluční minulosti, do Šimečkova mládí a dospívání, působí bohatý Šimečkův život plný zvrátů paradoxně coby kotva pro zamyšlení, kde jsme jako společnost udělali v minulosti chyby. Z knihy si tak čtenář může odnést kromě historických reálií a různých zajímavých detailů i řadu námětů k uvažování nad tím, kam směřujeme.

Žijeme v pohnuté a úzkostné době a obavy o naši společnost, nebo tedy přesněji o naše společnosti, se vinou celou knihou. Jsou cítit i v otázkách obou mladých novinářů, Filipa Zajíčka a Kirilla Ščeblykina, kterým současný vývoj vzal lehkomyšlnost a optimismus, jež by člověk od jejich generace očekával. Kniha je proto vážná, přesto není pesimistická, i díky tomu, že Šimečka ani autoři nepodléhají největším nešvarům současné doby – strachu z davu a pohrdání lidmi. Najdeme je anebo vycítíme v mnoha společenských analýzách, intelektuální elita je vyjadřuje buď napřímo výrazem lůza, anebo zabalené do vzletných slov. Proto je Šimečkův laskavý pohled na lidi – i na ty, kteří si myslí něco úplně jiného než on – osvěžující a může přinášet odpovědi, které tváří v tvář současné situaci hledáme. K obyčejným lidem je Šimečka nezvykle mírný, ovšem bez bohorovnosti a nadřazenosti. Mnohem přísnější je k intelektuálním elitám, politikům a novinářům. V případě mladé studentky, která za ním přišla s prosbou o radu a pomoc, je snad až zbytečně příkrý. Byl to jeden z mála okamžiků, kdy jsem se při čtení od zpovídáného odpojila a měla chuť se s ním pohádat.

V Šimečkově tvrzení, že se jako intelektuální elity koupeme ve vlastní nadřazenosti, není ani stopa flagelantství, poctivě se totiž v průběhu celé knihy zamýšlí nad tím, kde všude se staly chyby, hledá hranice opevnování se ve vlastních pravdách uvnitř jednotlivých názorových skupin. Nepřináší vždy hotové odpovědi, ale klade si otázky, a právě tou otevřeností je jeho analýza obou táborů – tábora liberálního i tábora neonacionalismu a autoritářského populismu, který on sám nazývá autoritářským kapitalismem – přínosná. Všimá si fascinace Trumpem i Zemanem a ukazuje, že je možné svět nahlížet i bez těchto posedlostí. Novináře a filosofa v sobě nezapře ani v okamžicích, kdy se role obrátí: on se ptá a Filip

Zajiček a Kirill Ščeblykin mu odpovídají. To je figura, která by bez Šimečkovy intelektuální zvědavosti nebyla možná.

Snad je to právě Šimečkova široká zkušenost z intelektuálního předlistopadového ghetta a následný sociální šok z učňáku a drsné vojny, co mu dává možnost nahlížet svět kolem sebe jinak. Vidět, jak se lidé třeba na vojně chovají podle těch nejhorších sociálních vzorců, jak v nich postavení v mocenské struktuře probouzí nejtemnější stránky. Životní zkušenost mu umožňuje chápat, že prostředí má na člověka zcela zásadní vliv. Jak Šimečka pravdivě podotýká, měl svým způsobem štěstí, že to zažil. Výrazně ho to odlišuje od ostatních liberálních intelektuálů.

Když jsem dostala nabídku napsat předmluvu k této knize, přijala jsem ji s mírnými obavami. S Martinem Milanem Šimečkou pocházíme sice oba z prostředí, pro které se vžilo označení disidentské, jsme však z jiných částí bývalé republiky, dělí nás jedna generace a osobně se neznáme. Dění po roce 1989 nás navíc rozdělilo ještě víc, on byl mnohem přirozenější součástí společenství, které se vnímalo jako vítězné. Mé obavy ale rozptýlila Šimečkova sympatická zamyšlení. Když mluví o ovlivnění Margaret Thatcherovou, nesnaží se jako mnozí tvářit, že se jeho pohled za poslední desítky let nikam neposunul a že si v zásadě vždycky myslel to, co dnes. Upřímně se přiznává, že se neuměl mentálně vžít do situace dělníka, který přišel o práci v továrně, a díky tomu může reflektovat svůj vlastní posun doleva a nemusí si minulost předělavat k obrazu svému. Na jeho uvažování je vidět, že umět uznat svá vlastní pochybení je intelektuálně osvobozující. A je to také jeho slovenská i česká zkušenost, které z něj dělají nevšedního pozorovatele.

Proto ač se Šimečkou v různých ohledech nesouhlasím – zcela jinak vnímám třeba pražské jaro nebo vidím odlišně některé aktuální politické záležitosti –, skláním

se před jeho poctivostí. Přestože ho režim před rokem 1989 poškodil mnohem více než mě, dokázal si zachovat odstup a jeho slova o nenávisti neznějí ani trochu formálně. Ač by jistě býval byl skvělým studentem, místo gymnázia vychodil za komunismu učňák, maturitu si dodělával později a vysokou školu nikdy studovat nemohl. To, že nemá formální vzdělání, ho nějakým způsobem trápí dodnes, je to cítit z jeho odpovědí a mě to jako čtenářku této knihy trápilo taky. Ne proto, že bych to poznala z jeho projevu – vždyť vysoká škola nás má především naučit přemýšlet a to Šimečka umí, stejně jako umí být kritický sám k sobě i k prostředí a k idejím, ze kterých vychází. Ale proto, že v tomto ohledu se trápí zbytečně. Je intelektuálem v tom nejlepším slova smyslu.

SAŠA UHLOVÁ

Úvod

Knihy pokrývaly dvě stěny, od podlahy až po strop. Říkal, že další prý už ani nepřijímá a dar ho vždy vyděsí – když to bude kniha, nebude ji mít kam dát. Nacpané jimi bylo každé volné místo. Staré československé romány i edice Lidových novin Světová literatura. Foucaultova *Slova a věci* dvakrát ve stejném vydání. Knihy vytlačovaly nádobí z kuchyňských polic.

Do Bratislavy jsme s Filipem jezdili přibližně každý měsíc od října 2017 do ledna 2019. Debata probíhala v domě, kde atmosféra disidentské chaty někde v podhoří kontrastovala s macintoshem. Milan Šimečka (to není chyba – jak je to s Milanovým jménem, zjistí pozorný čtenář dále) tahal jednu elektronickou cigaretu za druhou, místnost zaplňovaly vůně páleného sena. V zimních měsících se k našim debatám přidával i bafající krb. Pod nohama se motala fenka Dáša. Vždy nás na přivítanou vyštěkala jako zloděje, potom si to ale rozmyslela a chtěla poškrábat za uchem.

Na začátku byl telefonát. Filip mi zavolal v létě 2017 a řekl mi, že by chtěl udělat rozhovor. Napsat knihu, kde bude na jedné straně stát generace, která prožila velkou část svého života v komunismu a potom sledovala či přímo tvořila nové poměry po listopadu roku 1989. A na druhé straně generace, která nic jiného než kapitalismus

nezná a již tato doba přináší nejen možnosti, ale i nejistoty. Ptal se, jestli mi to dává smysl a jestli bych do toho nešel.

Šel.

Šimečku za minulého režimu poslali kvůli otci na učňák, nechal se prohánět vodním dělem na demonstracích a po revoluci se stal jedním z nejznámějších novinářů v Česku a na Slovensku. Představa, že někdo jako on nám odpovídá na dotazy a zajímá se o naše názory, byla lákavá. Ano, psali jsme tuto knihu zčásti i pro sebe.

Nevěděli jsme tehdy, zda se nám to povede. Jestli s námi Šimečka bude mluvit, jestli se nám knihu podaří vydat, a už vůbec ne jestli to bude někoho zajímat. Oba jsme mohli okamžitě vysypat jména lidí, kteří jsou vzdělanější nebo zkušenější než my. Proč by se měl bavit zrovna s námi? Proč by ho měly zajímat naše názory? Odpověď je možná banální – protože jsme ho oslovili.

Dotazy na návrat historie a pravo-levý střet jsme při prvním setkání museli klást dvakrát. Nevěděli jsme tehdy, jak se srozumitelně ptát. Po přepisu zabíraly některé otázky i celou stránku, například ta na zrození západního sociálního státu ze strachu před bolševickou revolucí. Do knihy se nakonec ani nedostala. Zároveň jsme si na sebe s Milanem Šimečkou potřebovali zvyknout. Skutečný dialog začal vlastně až na dalších setkáních. Při nich jsme se dokázali bavit nejen o ideologiích, ale i o našich budoucích důchodech a žehlení. To když si také Milan připravil otázky pro nás, role se obrátily, z tázajících se stali dotazovaní a vzniklo pár původně nezamýšlených otočených rozhovorů.

Na společenských a politických debatách, které se v Česku vedou, nás nejvíce vytáčí vzájemné poplácávání po zádech. Potvrzování stokrát omletých pravd a neochota pochopit, že svět nekončí tam, kam dohlédneme právě my.

Nechtěli jsme rozhovor s mudrcem, kterému dva přikyvovači nahrávají na pohodlné smeče. Chtěli jsme prolomit některá kliše a normálně spolu nesouhlasit.

KIRILL ŠČEBLYKIN, 24. LEDNA 2019

Nenávist

PROSINEC 2017

Když jsme se s Milanem Šimečkou setkali poprvé, ještě před oficiálním sezením nad touto kapitolou, dal nám radu, jak si při sledování současné politické situace neustále nezoufat: „I když dělají politici věci, kvůli kterým zatínáte zuby vztekem, nesmíte zapomenout, co je vaším úkolem a zároveň první pomocí – musíte se snažit pochopit, proč se tak chovají a proč se k těm hrůznostem uchylují.“

Odstup a chladná analýza společenských pohybů jsou dovednosti, kterým se i Šimečka učil postupně. Hledání příčin nenávistí a strachů, které se vyskytují v určitých částech společnosti, stojí v kontrastu k jednoduchému odsuzování a škatulkování. Nenávisti podléhá často i ta část společnosti, která samu sebe označuje za liberální. Je totiž intelektuálně pohodlnější a snazší někoho onálepkovat než s ním začít debatovat.

Životní osudy Milana Šimečky nabízejí pohled na řadu dějinných konfrontací, ať už jde o zkušenost s disentem v komunistickém Československu, s rozštěpením slovenské společnosti na mečiarovský nacionalismus a liberalismus nebo s polemikou se současným pravicovým extremismem na Slovensku. Zajímalo nás, zda je současná nenávist ve společnosti něčím příznačná, zda se liší od nenávistí minulých a jestli jí on sám někdy podlehl. Máme vůbec šanci se jí ubránit?

FILIP **Nenáviděl jste někdy někoho z politiků?**

Ne. Vždycky jsem spíš cítil hluboké zoufalství a bezmoc. Ale nenávisť ne, protože jsem proškolený minulostí. Necítil jsem nenávisť ani ke komunistům. Zaprvé to nemá smysl, zadruhé někoho nenávidět je intelektuálně potupné. Nenávisť vypadá jako taková čistá emoce, a přitom je to bezmoc.

Nepamatuju si, že bych z politiků někdy někoho nenáviděl, i když rozumím tomu, že necítit při pohledu na ně vztek (zejména v dnešním Česku) je někdy opravdu těžké. Když vidíte postavy jako Miloš Zeman a to čiré, až skoro zvrácené zlo v jeho tváři, gestech, v tom, co říká a jak se chová... Člověk má ale něco takového spíš studovat jako zvláštní jev než si to brát osobně. Jenže lidé hodně podléhají emocím, jsou rozčílení a ve své nenávisti bezmocní. A s tím se strašně špatně žije.

KIRILL **A u vás na Slovensku?**

Teoreticky bych měl nenávidět Kotlebu, protože je fašista, ale nikdy mě to nenapadlo. Minulý týden jsem byl v Čadci s Andrejem Bánem na debatě o extremismu. Přišli i kotlebovci, a když jsem si šel před kulturní dům zakouřit, obklopilo mě deset fašounů: „Á, pan Šimečka... ale vy se s námi nebudete bavit, co!“ A já: „Ale proč ne? Tak pojďme.“ Byli z toho vyjevení a já jim na rovinu říkal: „Možná se divíte, proč se s vámi bavím, protože kdybyste byli u moci, já budu první, koho zavřete do lágru.“ A oni na to: „Ale prosím vás, my jsme demokrati, my nejsme fašisti.“ Byli velmi kamarádští. Teoreticky bych je asi měl nenávidět, jenže naživo bylo vidět, že jsou to takoví frustrovaní chudáci. Někteří jsou dokonce takové povahy rozšafné, chtějí upoutat

pozornost, ale především mají v hlavě zmatek. Jsou to v podstatě lidé nějakým způsobem vyšinutí, schopní jít do extrému jakéhokoli typu.

FILIP **Máte z doby komunismu zkušenost s nenávisť vůči sobě?**
Za komunismu to bylo něco jiného. Byl jsem sice nepřítel režimu, ale estébáci mi nikdy nedávali najevo nenávisť. Byla to taková chladná, formální komunikace. Tedy já jsem s nimi nekomunikoval vůbec, což je trochu špatné, protože jim to ztěžovalo práci.

Ovšem nutno říct, že v tomhle jsem měl asi štěstí. Marek Švehla píše v monografii *Magor a jeho doba* o estébácích jako o sadistech, kterým dělá dobře, když můžou někoho zmlátit. Moje zkušenost tedy nezakládá nějaké pravidlo, můj vztah s režimem fungoval na neosobní bázi. Nenávisť jsem necítil a režim mi byl především úplně jedno. Drsnější byla jen vojna, ale ani tam nešlo o nenávisť, spíš o boj o moc a dominanci a ten má zkrátka zase jiná pravidla, než když jednáte s estébákem.

FILIP **Bylo to jiné než za Mečiarova režimu a než dnes? Jak se nenávisť ve společnosti proměňuje?**

Po roce 1989 jsem byl terčem nenávisť ze strany lidí kolem. Když vás považuje za nepřítele neosobní režim, nějak se s tím smíříte, jenže tohle už nebyl režim, ale společnost, jádro země, ve které žijete. S tím jsem se musel vyrovnávat a prožíval jsem to dost silně. Když o mně psali v novinách, znělo to, jako bych byl ztělesněním zla. Ten, kdo chce zničit Slováky, kdo Slováky nenávidí a měl by radši vypadnout do Prahy. Stávalo se, že na mě lidé na ulici začali křičet, nadávat mi, že jsem hajzl. Kdybych se v devadesátých

letech objevil na nějaké nacionalistické demonstraci za „slovenčinu“, šlo by mi asi o život, ale nejsem blázen, abych tam na sebe upozorňoval.

Bohužel třeba v Polsku je to dneska podobné. Při jedné z demonstrací na Den nezávislosti si sedlo na zem patnáct žen s hesly jako „stop fašismu“. Kolem nich byl dav, demonstranti křičeli, strkali do nich a bylo vidět, že by stačilo málo a začnou je i mlátit. Ty ženy měly fakt velkou odvahu, protože v takové situaci nikdy nevíte, co se stane. Tam byla vidět čirá nenávist.

Na Slovensku je už ale dnes situace mírnější. Dokonce i po tom zážitku v Čadci o mně jeden kotlebovec napsal na Facebooku, že ten Šimečka je hodnej člověk, akorát je zmatenej, on to v tý hlavě nemá v pořádku... Díky osobnímu setkání jsem pro ně přestal být ďábel. Obecně je na Slovensku nenávist a vnitřní napětí slabší než v Česku. V Česku to je teď hodně tvrdé.

FILIP Rád bych se vrátil ještě k těm devadesátým letům. Čím jste nejmíc vadil tehdejšímu většinovému pohledu?

Především jsem byl velký zastánce federace, byl jsem proti rozpadu Československa, což se v té době rovnalo zradě. Největší bouři jsem ale způsobil vlastně docela neúmyslně. V roce 1991 jsem napsal esej o jazyce, o tom, jak ve mně – protože jsem bilingvní – žije čeština spolu se slovenštinou. Otevřel jsem téma, historicky mimochodem úplně legitimní, že by se čeština stala psanou verzí slovenštiny a slovenština by zůstala domácím dialektem Slováků. Dnes je jasné, že by to nešlo, ale tehdy jsem si říkal: kdo ví, jestli Kollár a Hollý v 19. století neměli pravdu... Psal jsem taky o tom, jak je

slovenština zneužívaná jako symbol, zbraň proti Maďarům, a že se z jazyka stal nástroj nacionalismu, což mě znechucovalo a bylo mi to protivné. V tom mém textu přitom není nic proti slovenštině, kdyby se četl dnes, každý ho pochopí, ale tehdy vyvolal strašlivou bouři. Šlápl jsem do vosího hnízda, vyvolal běsy, dostával jsem pohlednice se šibenicemi. Léta se se mnou táhlo, že nenávidím slovenštinu, svůj vlastní jazyk, což je samozřejmě nesmysl.

FILIP **Překvapuje mě ale, že by vám na nacionalistických demonstracích šlo o život. To přece nebyly akce pár stovek nespojených. To vás nenávidělo celé Slovensko?**

Myslím, že opravdových vášnivců byla menšina, dokázali se však zorganizovat a na náměstí pak byly tisíce lidí. Stával jsem stranou, aby mě nikdo neviděl, a studoval jsem ten dav, ve který se proměnilo to krásné, pozitivní listopadové shromáždění. Tenhle dav byl zuřivý. Lidé měli rozšířené oči, řvali, byla to opravdová hysterie. Kdybych se tam objevil, možná by svoje emoce nezvládli. Davy nabité negativní energií jsou strašně nebezpečné.

KIRILL **Čím si vysvětlujete, že se po roce 1989 tak rychle proměnila emoce toho davu?**

Byl to jiný dav než v roce 1989, rozhodně to nebyli ti samí lidé. Na druhou stranu proměna nálad po revoluci je na Slovensku asi jednoduše vysvětlitelná. Normalizace tu byla měkčí než v Česku a Slováci se měli lépe. Pád komunismu je zastihl úplně nepřipravené. Spouštěč byl v Praze, bez něj by na Slovensku režim jen tak nepadl. Dost pomohlo, že se slovenští studenti a herci přidali ke svým českým kolegům a že mezi nimi fungovala solidarita.

Spousta Slováků ale znejistěla. Říkali si – co teď? Takových lidí bylo mnohem víc než v Česku, například proto, že slovenská ekonomika byla nastavená na velké fabriky, které sem byly předtím uměle dosazeny. Najednou přijde třetina lidí v Martině o práci, protože zavřeli továrnu a strojírny na výrobu tanků. A není kam jít. Ve stavu hluboké nejistoty vám zůstane jediná jistota – vědomí, že jste Slovák. Tak získali lidé náhražku za ztrátu bezpečí a jistoty, kterou pociťovali za komunismu.

Zpětně viděno je to pochopitelné. Mečiarom podporovaný nacionalismus se živil právě pocitem velké frustrace a nejistoty. Zároveň Mečiar využil všechny mýty o Maďarech.

FILIP **Tehdy se ale lidé v nejisté situaci opravdu nacházeli...**
Ano, míra frustrací a nejistot byla na Slovensku výrazně vyšší než v Česku. Češi rychle naskočili na Klausovy reformy a začali s nadšením budovat kapitalismus ve vzpomínce na první republiku. Dnes bych proto tehdejší Slováky mnohem víc omlouval. Málokdo je dokázal uklidňovat: „Hele, neblbněte, dopadne to dobře.“

Právě Mečiar jim řekl, tak jako to dnes říká Andrej Babiš: „Já to zařídím.“ A Slováci mu uvěřili, jenže ve srovnání s dnešními Čechy z úplně jiného důvodu. Lidé přišli o práci, všechno zdražovalo, celý svět se jim rozpadl a nejistota byla opravdu *rukolapná*. Najednou měli jít dál s vědomím, že jejich životy byly zbytečné, protože je žili v komunismu. Zahodit minulost není jen tak.

KIRILL **Anesehrál v tom roli i fakt, že Československo nikdy nebylo prostorem, kde by si Slováci mohli vyřešit svou identitu?**

Do jisté míry ano, marně jsme tohle vysvětlovali našim českým kamarádům. Jako federalisti jsme byli ve strašně těžké pozici, protože Češi neměli dost empatie. Říkali jsme jim třeba, ať přesunou aspoň některou z důležitých institucí do Bratislavy, například Ústavní soud, aby neměli Slováci pocit, že je všechno jen v Česku. A oni na to: „No jo, ale ústavní soudci nebudou chtít v Bratislavě žít, a my potřebujeme kvalitní ústavní soudce.“ Žádná federální instituce nakonec na Slovensku nebyla. Češi vždycy vytáhli svoji racionální argumentaci, neprojevili žádné pochopení, a to je pak těžká věc.

Asi týden po 17. listopadu 1989 jsem byl vyslán do Prahy, abych zastupoval ve Špalíčku Verejnost proti násiliu během diskusí o federální vládě. Po každé takové debatě si Václav Havel sedl do kumbálu a dal dohromady prohlášení, které nás mělo všechny reprezentovat. To byla jeho role. Mým úkolem bylo sedět vedle něj a říkat: „Václave, nezapomeň tam dopsat VPN k tomu OF.“ V každé větě zapomněl. Já mu to nevyčítám, byla to jen ukázka českého myšlení. Ano, Občanské fórum bylo mnohem silnější revoluční hnutí než Verejnost proti násiliu, ale Slovensko bylo přece druhou zemí federace. A to byl Václav Havel ještě jeden z nejempatičtějších Čechů, jaké jsem kdy poznal. Bylo mi pak už trapně, a tak jsem mu to tam psal rukou sám. Václav se mi vždycy moc omlouval, ale stejně pokaždé zapomněl.

Češi nechápali slovenskou dvojí nevýhodu národa menšího a zároveň kulturně i vzdělanostně slabšího. Nerozuměli tomu, že by naopak měli Slovákům pomáhat, koneckonců jako za první republiky. Po roce 1989 by Slovákům museli dát mnohem víc, než by odpovídalo dělení v poměru jedna ku dvěma podle

počtu obyvatel, jenže nakonec to bylo dokonce mnohem méně. Jako obhájci federace jsme byli mezi mlýnskými kameny. Slováci neměli pocit, že jsou bráni vážně, a možná měli pravdu, protože s českou elitou byl boj o férové uznání Slovenska opravdu velmi těžký. Uznávám, že rozdělení byl – přes všechno špatné, co je s ním spojeno – asi jediný způsob, jak mohli Slováci najít svoje místo na slunci a stát se národem, kterým jsou dnes.

KIRILL **Nebylo to dáno nastavením české kultury na praktické věci a opomíjením síly symbolických gest? Nedáme soud do Bratislavy nebo do Košic, protože...**

... protože je to drahé a není to racionální. Přesně tak. To byl nejčastější argument. Ostatně taky platilo, že naprostá většina diplomatů byli Češi, a když už byl mezi nimi Slovák, žil v Praze. Jenže ten pro Slováky už Slovákem nebyl. Takhle u nás fungovala novodobá mytologie.

FILIP **Vraťme se k těm konfliktním liniím. Jestli to chápu správně, tak komunistická moc zasahovala proti disentu na určitém vytyčeném poli, věděli jste, co od ní můžete a nemůžete čekat. Dalo se i po roce 1989, u nenávisti poháněné nacionalismem, odhadnout, kudy vede hranice?**

Za komunismu jsem věděl, že kdybych vyrazil do ulic s transparentem „komunisti jsou svině“ nebo „komunismus je zločinný režim“, jdu okamžitě do basy. Všichni jsme víceméně znali pravidla, někdo se jim přizpůsobil úplně, jiní jen částečně, další se bouřili s odhalenou hrudí. Já ta pravidla do jisté míry respektoval, abych snížil riziko, že půjdu sedět.

Po roce 1989 pravidla přestala platit. Proto jsem netušil, když jsem napsal zmiňovaný text

o slovenštině, že vyvolám takovou bouři nenávisti. Za minulého režimu bylo jasné, že vás zavřou nebo i zmlátí jen estébáci. Když jste šli po ulici po roce 1989, nevěděli jste, kdo po vás půjde.

Kvůli nacionalismu byl pocit nejistoty mnohem vyšší, i když nakonec došlo jen na pár potyček. Na jedné národovecké demonstraci se třeba objevilo několik novinářů a Mečiarovy obdivovatelky, takové staré hysterické ženské, je začaly mlátit kabelkami. Pak se jim začalo říkat „babky demokratky“, byla to slavná scéna. Mělo to ale i druhou stranu, jako příběh Fedora Gála, který emigroval do Prahy, protože těžko snášel, že mu lidé nadávají do Židů a plivou na něj na ulici.

FILIP A to se dělo? Někdo na vás plival na ulici?

No jistě. V takové situaci cítíte, že pravidla neexistují. Člověk proti vám je rozvášněný a vy nevíte, co se stane. Mluvíme o nacionalismu jako o nějakém vzednutí emocí, ale ten fyzicky nebezpečný nakonec na Slovensku nebyl. Hrozivý byl hlavně Mečiarův režim. Mečiarovská tajná služba sledovala novináře, unesla prezidentova syna, zavraždila jednoho ze svědků, Róberta Remiáše. Lidé utíkali na Západ ze strachu o život, kvůli silovým projevům režimu.

KIRILL Dalo se chování Mečiarova režimu nějak předvídat, nastoloval nějaká pravidla?

Na počátku Vladimír Mečiar přestal respektovat lustrační zákony, což předznamenalo zrod jeho režimu. Povolal do tajné služby bývalé estébáky a lidi, kterým důvěřoval. Začali režim budovat nejprve skrze změny na důležitých pozicích. V roce 1994 například došlo k události, které se pak

říkalo „noc dlouhých nožů“. Mečiar se v tu chvíli rozhodl nastolit autoritářský režim, během jediné noci vymetl celou opozici ze všech parlamentních výborů a nechal jí jenom jeden – pro ochranu životního prostředí. Vyměnil prokurátora, ředitele televize, prostě všechny. To nebyla čistka, to byl puč.

V tu chvíli si každý začal „nová pravidla“ ohmatávat. Nejdřív samozřejmě novináři, pak elity a umělci. Rozběhl se boj o univerzity. Režim se pokoušel ovládnout veškerý občanský i politický život. Často se mu to ale nedařilo. Naší velkou výhodou bylo, že kolem Mečiara nebylo dost inteligentních lidí. Neměli koncepci jako Orbán nebo Kaczyński, kteří mají zpracovaný a systematický plán na ovládnutí země. Mečiar byl v tomhle prvolezec, a naštěstí velmi amatérský.

FILIP Timothy Snyder v knize *Tyranie. 20 lekcí z 20. století* popisuje typ lidí, kteří mají prst na tepu doby. Slyší volání moci a cítí, kam se obrací vítr. Zažil jste v době nástupu mečiarismu tento obrat u lidí, u kterých vás to zamrzelo? Třeba proto, že předtím ještě v roce 1989 bojovali za svobodu, nebo se tak aspoň tvářili, a po pěti letech si dokázali vyargumentovat, proč stojí za to jít s Mečiarem? Jedno z největších překvapení mého života je právě tahle lidská vlastnost. Otec mi vyprávěl, jak lidé za normalizace obraceli kabáty a na prověrkách odsouhlasili, že okupace byla bratrská pomoc. Česká normalizace byla mnohem tvrdší než slovenská, v Česku bylo předem rozhodnuto, kdo poletí, a těch případů byly tisíce. Na Slovensku to byla mnohem víc otázka dohody. Samozřejmě až na lidi, jako byl můj otec, který spolupráci odmítl okamžitě, ale toho by vyhodili, děj se co děj.

Celé dětství jsem tak slýchal o těch, kteří za normalizace mravně selhali, často v sebeobraně kvůli rodině, někdy i kvůli kariéře. Myslel jsem, že tahle zkušenost sebeponížení ve společnosti zůstane a nikdo ji nebude chtít opakovat. Proto mě za Mečiaru překvapilo, kolik lidí bylo ochotno vzdát se svých ideálů a znovu se ponížit. Ta ochota k sebeklamu a nemravnosti mě pořád fascinuje a musím říct, že jsem s tak masivní schopností lidí opět se přidat ke zlu nepočítal. Domníval jsem se, že s komunismem tenhle fenomén odejde. Neodešel. A vidíte to i dnes v Česku.

KIRILL Přidalo se k Mečiarovi hodně lidí z vašeho okolí?

Na začátku jich samozřejmě pár bylo. Jano Budaj pomáhal Mečiarovi zakládat HZDS a Milan Kňažko se stal jednou z hlavních tváří hnutí, to pro mě tehdy bylo dost frustrující. Ovšem po dvou letech odešli, protože pochopili, co je Mečiar zač.

Valná část slovenských elit ale Mečiaru při jeho nástupu k moci odmítla i pro hloupost a nekus nacionalismu jeho ražení. V opozici se navíc zformovala silná občanská společnost a cena za spolupráci s režimem byla vysoká. Dělicí linie tak byla naprosto jasná: „Když jsi s Mečiarom, tak jdi, už mezi nás nepatříš.“ Většina lidí se nechtěla spolupracovat s tou sebrankou znemožnit před ostatními. Navíc Mečiaru šlo přežít, aniž by člověk žil v bídě. Už to nestálo jako za komunismu: buď–anebo.

FILIP Jakým způsobem pracoval Mečiar s nacionalismem?

Původně to nebyl nějaký velký nacionalista, ale pochopil, že právě na vlně nacionalismu vystoupá až na vrchol. Navíc to byl psychopat s velkou intuicí

a schopností analyzovat nálady. I když se potom taky mýlil, proto nakonec prohrál.

V roce 1992 se Mečiar rozdělení Československa hrozně bál, protože nevěděl, jak se „dělá stát“, zvláště když začínáte úplně od nuly. Měl strach, že nebude mít dostatečnou podporu, uvědomoval si totiž, že s rozdělením Československa Slováci nesouhlasí. A jak chcete budovat stát, když proti vám stojí většina? Proto začal cíleně podněcovat nacionalismus jako oporu pro svoje nové Slovensko.

Tehdy začalo dělení na dobré a špatné Slováky, klasický populistický nacionalismus, který dnes jako přes kopírák funguje v Maďarsku a Polsku. Kaczyński říká: „Na mé straně jsou Poláci, ale jen ti dobří Poláci. Špatní Poláci, zrádci Polska, jsou proti mně.“ Orbán dělá úplně to samé, jen k tomu přidává antisemitismus a zdůrazňuje, že jeho odpůrci jsou lidé, kteří nemají maďarské kořeny. Mečiar a jeho sebranka vyžadovali, aby jim člověk vyjádřil důvěru, aby se přihlásil k novému slovenskému státu. Byla to veřejná výzva: „Založili jsme stát, prokazujte mu loajalitu!“ Každý, kdo kritizoval Mečiara, byl neloajální ke státu, a tedy i k národu, a proto byl špatný Slovák. Takhle logika společnosti výrazně rozdělovala a traumatizovala.

FILIP Takže se Mečiar zařídil podle hesla „stát jsem já“...

Smysl to trochu dávalo, neboť Mečiar stát opravdu založil. Proto se velmi rychle rozběhla debata o tom, že režim a stát nejsou totéž. Spousta známých lidí Mečiarovi odmítla sloužit, protože došli k názoru, že můžou být loajální občané státu, platit daně, ale nikdo je nedonutí být loajální k Mečiarovu režimu.

Mečiar se obklopil „dobrymi Slováky“, loajálními k jeho režimu, a trauma protimečiarovské části

společnosti bylo o to větší. Když vám někdo řekne, že jste špatný Slovák, jak se máte bránit?

FILIP Možná přijmout jejich logiku – já nejsem špatný Slovák, to vy jste špatní Slováci.

Ono se to taky pak stalo, Mečiar prohrál, až když opozice dokázala pojmenovat tento problém: my jsme Slováci, kteří chtějí porazit diktátora. Zrádci jsou ti, kdo na Slovensku budují autokratický režim. My jsme Slováci, kteří chtějí mít demokratickou vlast. K obrácení a uchopení tohoto narativu vedl složitý mentální proces, ta zkouška byla opravdu těžká a Slováky mnoho naučila.

FILIP Byl v devadesátých letech nějaký moment, kdy jste si řekl: „Tak, a teď je to v háji, teď nevím, co dál“?

Frustrace byla tehdy opravdu silná. Lidé brečeli a byli na tom bídně. Na začátku jsem věřil, že mě to nedostane, protože jsem už leccos přežil. Ale pak jsem v roce 1993 dostal třesavku do levé ruky a měl jsem obavu z infarktu. Šel jsem k doktorovi a ten mi řekl: „Srdce máš v pohodě, to je neuróza.“ Až dosud jsem si myslel, že situaci racionálně zvládám, ale tehdy jsem pochopil, že jsem psychicky na dně.

FILIP Kdy se to pro vás začalo lámat? Když to přirovnám k naší situaci, za hranou je podle mě představa, že bude jmenována vláda, v níž bude ministrem Okamura...

A právě to jsme měli u nás! Ministra kultury. Dušan Slobodník byl sice vzdělaný překladatel, ale zároveň fašista. V mládí vstoupil do mládežnické gardy Slovenského štátu a účastnil se pod německým velením teroristického výcviku proti

slovenským partyzánům. Ve vládě byli šílenci, kteří by si s Okamurou ve vulgaritě, nenávisti a tuposti nezadali. Byl to hrozný pohled. Kombinace fašistů a toho nejhoršího z komunismu, bývalí estébáci, nacionalisti a část frustrovaných osmašedesátníků. Hodně velký galimatyáš. A opravdu frustrující nejistota se skrývala v čekání, jestli nebude náhodou životaschopný. Mnoho lidí odešlo do Čech, protože byli plni beznaděje. Z mých kamarádů to byli třeba Lubomír Feldek a Fedor Gál, kterého jsem už zmínil.

Tím zlomem pro mě ale bylo rozdělení Československa v roce 1993. Díky federaci měl člověk pocit, že ho česká část nějak ochrání. A ta najednou zmizela. Nejvíce jsem se bál toho, že slovenský stát selže a že v tom selhání začne být agresivní. To první se splnilo, to druhé naštěstí v menší míře, než jsem čekal.

FILIP **Vůbec jsem si neuvědomil, že lidé, kteří zažili jako mladí fašismus, byli v té době pořád ještě schopni vykonávat politické funkce.**

Někdy to byli jejich potomci, kteří fašismus nasáli v dětství od rodičů. Slovensko se po válce s dědictvím fašismu ve skutečnosti nevyrovnalo. V šestačtyřicátém sice vyhrála Demokratická strana, ale částečně proto, že mezi sebe přijala ľudáky (tedy členy bývalé Hlinkovy strany), a proti ní stáli komunisti. Taky bylo dost případů, kdy fašistický gardista přešel ke komunistům a byl stejná svině za Gottwalda jako za Tisa.

V Mečiarově vládě se pak ocitli všichni dohromady. Slovenské povstání se formálně ctilo, ale v podhoubí jste cítili, že by to chtěli nejradši nějak zkombinovat. Vznikaly kvůli tomu až absurdní situace. Mečiar třeba někde řekl, že co se týče mezinárodního

uznání Slovenska, spoléhá na Německo, protože Slováci měli s Německem vždy vynikající vztahy. Vůbec mu nedošlo, v čem je takové vyjádření vzhledem k minulosti problematické.

KIRILL Řekl jste, že rozdělení na „my a oni“ je dnes na Slovensku mírnější než v Česku. Z čeho se to napětí u nás sytí? V Česku inspiraci ve fašistické tradici minulého století asi nikdo nehledá...

Češi nemají tradici fašismu. I když protektorátnímu režimu ochotně sloužili, v paměti mají uloženo, že s ním neměli nic společného. To ale samo o sobě není obrana. Viděl jsem demonstrace v Polsku a to je čistý fašismus. A Poláci mají přitom ještě silnější antifašistickou tradici než Češi.

KIRILL V čem se tedy podle vás projevuje české napětí? Jak se liší od toho slovenského?

Například v masové podpoře Miloše Zemana. Na Slovensku dnes není politik, který by takto rozdělval společnost a měl by tak velkou podporu. Robert Fico sice také hraje na negativní emoce, ale je mnohem méně populární než Zeman.

Jakmile společnosti řeknete, že může být zlá, její část zlá opravdu bude. Fico na podobné struny brnká, ale voliči uvěřili spíš Kotlebovi, který byl v nenávisti přirozený. Lidé hledají autentický výraz zloby. A právě u Zemana je možné, že to nepředstírá, že je v nenávisti opravdový.

V Česku máte dnes dokonce dvě osobnosti, které ostře rozdělují společnost, kromě Miloše Zemana je to ještě Andrej Babiš. Dovedu si představit, jak frustrující je poznání, kolik Čechů je schopno volit Babiše a Zemana.

KIRILL Babiš je potenciálně hrozivý politik, ale zatím pořád vysílá pozitivní zprávu. Tvrdí, že mu jde o práci pro lidi, zlepšování, modernizaci, nechce nikoho vyhánět a nevynechává se nijak zvlášť proti menšinám.

FILIP Umí kombinovat našťvanost s postojem „já vám rozumím“. Babiš je podle mě ještě nebezpečnější než Zeman. Intuitivně se totiž snažíme nebezpečí poměřovat nějakou zkušeností z minulosti. Zeman má dnes velmi blízko k fašismu a zároveň je to taková komunistická figurína. Babišovo nebezpečí se skrývá v koutech, do kterých nevidíme, je to invenční politik. Nejsme připraveni na to, čeho je schopen, a dojde nám to, až bude pozdě. Je trochu jako Mečiar, protože si upřímně myslí, že může českému národu pomoci. Ale až narazí na demokratické instituce, což je při jeho současné trajektorii nevyhnutelné, bude se je pokoušet zničit, má to v povaze. Dostane se tím do spirály, ze které nebude cesty zpět. Mečiar taky původně demokratické instituce demontovat nechtěl, jenže zjistil, že to jinak nejde. Češi si pořád nepřipouštějí, že to bude průšvih.

FILIP Zažil jste někdy debatu v nepřátelském prostředí, kdy byla většina publika proti vám?

Na debatě se středoškoláky v Prievidze. Bylo to v roce 2015, zrovna vrcholila protiuprchlická nálada. Měl jsem proti sobě tři sta mladých lidí a bylo naprosto mrtvolné ticho. To se mi ještě nestalo. Takové to koncentrovaně našťvané ticho. Ptát se na mikrofon nechtěli, ale mohli nám posílat esemesky. A psali jen o migrantech: „Já je u nás nechci“, „Co nám to tady povídáte, že máme být solidární“, „Solidarita je blbost, ať táhnou“. Poprvé jsem se octl v situaci,